УДК 883 М – 32.06 : 75

ФУНКЦІЇ ПЕЙЗАЖУ В НОВЕЛІСТИЦІ Д. МАРКОВИЧА

Панченко С. А., к. філол. н., старший викладач

Запорізький державний університет

Важливим стилетворчим чинником у творчій лабораторії Д. Марковича є засоби ліризації прози. У поле зору митця потрапляє частіше всього той чи інший психологічний стан, настрій героя, його роздуми, пов'язані з цим настроєм і породжені ним. А в основі настрою лежить чуттєве сприйняття навколишнього світу і насамперед, головним чином, природи.

Вже в одній з ранніх новел письменника "Невдалиця" помітне прагнення поєднати сприйняття пейзажу головним героєм з його душевними переживаннями: "Дощ закрапав скоріше; спершу серед мряки випадали здорові краплі, а далі й їх стало більше і полив дощ. Панас зняв шапку: йому любо було від того дощу, гаряча голова трохи прохолола. Дощ падав у воду і привітно дзвенів. І чарівні звуки навели на його пам'ять такі ж звуки з тієї пори, як він хлопцем був…" [1, 133].

Торжество природних сил складає емоційний тон багатьох творів Д.Марковича ("У найми", "Шматок", "Невдалиця", "Іван з Буджака" та ін.).

Природа є для автора не тільки об'єктом опису або ж предметом зіставлення з діями, станами людини, вона швидше позначена пантеїстичним одухотворенням, зумовленим безпосередніми спостереженнями, в яких тисячами ниток поєднані стан душі із життям природи.

Картини змін природи протягом доби в новелі "Шматок" набувають символічного звучання в контексті твору. "…ще на світ не благословилось, а вже потягнув вітерець од схід сонця – холодний, різкий…". "Стало світать; на самім краю степу – де він з небом зливається, показалась сіренька смужка, а дощик своє робить: ллє та ллє…" [1, 59]. "Дощ ллє. Небо сіре, світу мало, вже й день, а за дощем темненько… Вітер все кріпшав та кріпшав…" [1, 60]. Як бачимо, з кожним пейзажним малюнком бурі відчувається нагнітання трагедії. Природна стихія вітру і дощу підсилює тональність подальшої пейзажної картини бурі в степу, що стає повноправним учасником драматичного дійства. Д.Маркович вдається до засобу повтору як своєрідного стилістичного прийому, що покликаний посилити враження, виділити те місце, що є найбільш значимим у творі. Кожен фрагмент опису бурі підсилюється повтором: "Вітер, лютує, вітер рве… А дощ ллє, а вітер лютує…" [1, 60-61].

До того ж дощ як деталь пейзажу стає під пером Д.Марковича тим художнім образом, що, взятий у контексті, бере участь у зображенні дисгармонії між обмеженістю дитячих можливостей вижити в нелюдських умовах і морально, і фізично: "…дощ давно пробив рвану свитку підпасича, пробив сорочку його й холодним, болячим жартом лоскоче по послабленому тілі. У хлопця губи сині, лице жовте, зуби ляскотять…" [1, 61].

Зі смертю підпасича змінюється і пейзаж. Останній малюнок новели стає символом вічності життя і знецінення людини в ньому. "… вітру, дощу і холоду неначе й не було. Од красного проміння усе стало світліше, веселіше: степ не жовтий, а золотий-золотий здавався. Трошки далі шматок безпечно, вільно розкинувся і гуляв на просторі" [1, 65].

Досить майстерну структуру мають пейзажні та побутові замальовки в образку "У найми". Згідно з творчим задумом автора вони створюють складну реалістично-метафоричну картину дійсності і слугують засобом настроєвості і ліризації цього довершеного образка.

Об'єднуючим живописним елементом, що фігурує впродовж твору, є степ. До речі, О.Грушевський перший з критиків відзначив майстерність Д.Марковича-пейзажиста: "Індивідуальна прикмета творчості Д.Марковича – це знання степу. Він знає цю країну і вміє добре її малювати. Широкий простір степу з рідкими, де-не-де розкиданими хуторами, гурти овець на випасі, … сумна осіння завірюха… - це все виступає у оповідача живо і яскраво" [2, 69].

Аналізуючи твори письменника, із захопленням відзначає майстерність пейзажів і Т.Черкаський: "Вже одні ці мистецькі малюнки степу давали б право Д.Марковичеві зайняти місце серед художників-майстрів українського слова" [3, 42].

Образок “У найми” відкривається розлогим описом степу і Сиваша, що змикається з ним. Майстерно вживана митцем антропоморфна метафоризація викликає яскраві зорові, дотикові враження. “Нема краю широкому, вільному степу! Простягся він рівний-рівний від кучугурів дніпрових аж до самого Сиваша, уперся в його, став наче на годину, а далі перекинувся через Сиваш, задавив його своєю величезною рівнотою і простягся вже вільно далі й далі, зачепив річечки Молочну, Дін і пропав десь… Коло самого моря лежить він, наче залицяється з ним… Тільки Сиваш своєю важкою, сивою, як мертве око хвилею, лиже жовтий і попелястий берег” [1, 84].

Вдало послуговується Д.Маркович і символікою кольору. Так, створенням певного ефекту від зображуваної дійсності є передача жовтої кольорової гами в описі посухи в степу та голоду на селі. “Вітер зв’ялив і зсушив кожну стеблинку. Травиця головоньку схилила додолу, пожовкла і вмерла навіки… По жовтій землі розкинулось село: стоїть невесело. Хатки маленькі, з глини складені, повітки і сараї теж глиняні. І все те жовте-прежовте: і хатки, й земля, і небо – все жовте…” [1, 85].

Своєрідним композиційним прийомом – вдалою зміною ракурсу, звуженням точки зору (з кінематографії) образок “У найми” типологічно споріднений з новелою С.Васильченка “На хуторі”.

Від пейзажу степу автор поступово переходить до опису посухи в степу, опису степового села, голоду в селі, голоду в родині бідної вдови і нарешті зупиняється на одинокій постаті серед засніженого степу, на якій концентрує увагу.

Настрій природи наче вторує мінорному настроєві головної героїні образка. “… зірветься він (вітер) звірюкою лютою відкілясь зверху, вдариться об землю й вихватить велику купу снігу. Другий стовп навіжений летить, забива дух, сліпить очі, ножем гострим ріже обличчя… А хуртовина в’ється, гуде, виє, як люта звірюка…” [1, 95].

Зокрема, метафоричне порівняння хуртовини з лютою звірюкою, майстерно вжите автором, тяжіє до виражально-оцінної первини, увиразнюючи трагічне становище матері та дитини, їх невлаштованість як у природному, так і в соціальному світі.

Образ степу під пером письменника набуває подекуди й ширшого філософічного звучання. “Від чудових степових голосів, від якогось незрозумілого шепотіння… спочатку чоловік торопіє, йому робиться страшно, бо він очевидячки бачить, який він без міри малий проти цього простору; а далі отой широкий без краю степ, отой простір безмірний навертає чоловіка до думки про світову безкраїсть, про волю; око його мимохіть зупиняється на блакиті неба, і він починає думати вже про небо, про його неомірність, починає мислити про бога, і спокійна, але глибока віра панує в його серці…” (“На Вовчому хуторі”) [1, 73].

Роздуми Д.Марковича під таким кутом зору над людською сутністю в глибинах безкрайнього Всесвіту близькі новітній школі новелістики і свідчать про неправомірне твердження радянських літературознавців щодо захоплення прозаїка лише етнографізмом та оплакуванням долі “маленької” людини.

Про це слушно зауважує Ю.Кузнецов: “Порівняно з реалістичним пейзажем у прозі XIX ст. саме “вихід” картини природи за межі соціально-побутових обставин, осмислення її в категоріях ширших – людина й світ, надання їй особливих ідейно-естетичних функцій і становили підготовчий момент для розвитку імпресіоністично-психологічної новели” [4, 100].

До нової манери письма автор досить близько підійшов у “Заметках и воспоминаниях об Афанасии Васильевиче Марковиче”, де у формі спогадів виявлюється інтенсивне емоційно-суб’єктивне сприйняття світу ліричним героєм. Деякі пейзажні та інтер’єрні замальовки особливо настроєві, з домінуючим виражальним началом, переданим у формі вражень ліричного героя. “В комнате тепло натоплено, воздух насквозь пропитан ароматным запахом сосновых стен, срубом сложенных, не обшитых, окна замерзли изящными, причудливыми узорами, и только верхушки стекол свободны и пропускают целый столб лунного света; а ниже, сквозь замерзшую часть лучи преломились, играют синими и зелеными мягкими оттенками и снежинки мягко блестят” [1, 484].

Такі зразки прози свідчать про те, що митець самотужки виробляв стильові риси манери, пізніше названої імпресіоністичною.

Як бачимо, пейзаж є одним з найголовніших засобів ліризації прози. Природа степового півдня України входить у внутрішній світ героїв багатьох творів письменника як уособлення могутності життя, його чарівності і принадності. Поряд із використанням традиційних функцій пейзажу досить часто він перетворюється на засіб розкриття внутрішнього світу персонажів і органічно вплітається в емоційно-художню структуру новел. У багатьох з них пейзаж створений за законами імпресіоністичної манери письма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркович Д. По степах та хуторах: Оповідання. Драма. Спогади. – К. : Дніпро, 1991. – 541 с.
2. Грушевський О. Дмитро Маркович // З сучасної української літератури. – Книгар. - 1918. - № 14. – С. 214-221.
3. Черкаський Т. Дмитро Маркович // Маркович Д. По степах та хуторах. – К.: Рух, 1929. – С. 5- 48.
4. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст.: Проблеми естетики і поетики. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.